

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ BERNARDYNÓW NA TLE STOSUNKÓW PAŃSTWO-KOŚCIOŁ W POLSCE W LATACH 1918–1939

Odzyskanie przez Polskę niepodległości i budowa nowej rzeczywistości to zagadnienie bardzo istotne w naszej narodowej historii. Niniejszy artykuł stawia sobie za zadanie ukazać działalność bernardyńskich zakonników w okresie międzywojennym na tle ówczesnej sytuacji politycznej, społecznej i wyznaniowej.

1. Sytuacja polityczna i społeczna w Polsce po odzyskaniu niepodległości

W wyniku I wojny światowej trzy wielkie państwa, do niedawna mocarstwa zaborcze, poniosły klęskę wojenną oraz ulegały postępującemu rozkładowi wewnętrznemu, jak np. w monarchii Austro-Węgier. W Rosji od roku 1917 toczyła się wojna domowa, która przybrała cechy rewolucji narodowej, zaś w Berlinie zaczęły wybuchać pierwsze strajki, przekształcające się stopniowo w rewolucję niemiecką¹. W wyniku takiego stanu rzeczy wytworzyła się dogodna sytuacja dla wszystkich uciemnionych wcześniej państw, aby odbudować swoją niezależność i niepodległość. W gronie tych państw znalazła się również Polska, która długo musiała czekać na taki moment w historii. Wielki wpływ na odzyskanie niepodległości wnieśli wybitni politycy polscy, do których należeli: Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Wincenty Witos, Wojciech Korfanty oraz Ignacy Daszyński². Wszyscy oni, mimo dzielących ich

¹ Por. J. Żaryn, *II Rzeczypospolita*, w: A. Sucheni-Grabowska i E.C. Król [red.], *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Warszawa 1998, s. 224, 227.

² Por. tamże ss. 226–227; L. Trzeciakowski, *Ziemia polska pod panowaniem państw zaborczych*, w: J. Wąsicki, L. Trzeciakowski [red.], *Dzieje Polski 1795–1918*, Warszawa 1993, s. 237.

różnic, jak np. pochodzenie społeczne, odmienne powiązania polityczne, potrafili podporządkować to wszystko jednej i naczelnej sprawie – odbudowie państwowości polskiej³.

Dnia 11 listopada roku 1918, przedstawiciele rządu niemieckiego podpisali rozejm z państwami Ententy, który kończył pierwszą wojnę światową. Dzień ten stał się również pierwszym dniem wolności i suwerenności Polski⁴.

Granice nowego państwa polskiego zostały ustalone na mocy wielu aktów politycznych, wśród których wyróżnić można: traktat pokojowy z Niemcami z 28 czerwca 1919 r., zawarty w Wersalu, traktat pokojowy z Austrią w St. Germain z 10 października 1919 r., plebiscyt na Warmii i Mazurach, przeprowadzony 11 lipca 1920 roku, plebiscyt na Śląsku oraz traktat pokojowy między Polską a Rosją oraz Ukrainą z 18 marca 1921 r. Tak więc w granicach nowego państwa znalazły się następujące ziemie: Wielkopolska bez małych skrawków zachodnich; Pomorze bez Gdańska, Bytowa i Lęborka; część Mazur i Warmii oraz małe skrawki powiatów malborskiego, sztumskiego, kwidzyńskiego i suskiego; a także część Górnego Śląska. Były to ziemie, które wcześniej znajdowały się pod okupacją zaboru pruskiego. Ziemie znajdujące się pod okupacją austriacką, weszły w skład państwowości polskiej w całości wraz z częścią Śląska Cieszyńskiego, Orawy i Spisza. Natomiast z ziem byłego zaboru rosyjskiego w granicach Polski znalazło się Królestwo Kongresowe, bez ziem północnych guberni suwalskiej oraz ziemie biegnące na zachód linii Połock–Nieśwież i Ostróg–Wołyń wraz z rzeką Zbrucz. Poza granicami znalazła się oprócz wyżej wymienionych ziem, także Litwa Kowieńska. Ukształtowane w ten sposób państwo obejmowało obszar, który wynosił 388 634 kilometrów kwadratowych oraz ponad 27 milionów ludności, na którą składało się wiele narodowości. Wśród najliczniejszych wymienić należy: Ukraińców, którzy stanowili 14,3%, Żydów – 7,8%, Białorusinów – 3,9%, Niemców – 3,9% oraz nieznacznym procent, który przypadał na inne narodowości. Polacy w ogólnym rozrachunku stanowili 69,2% społeczeństwa. Było ono również zróżnicowane pod względem wyznaniowym. Ogromną przewagę stanowiło wyznanie katolickie, bo stanowiło 75,3% ogólnej liczby ludności, następnie plasowało się prawosławie, które wynosiło 11,8%, a na dalszych pozycjach – wyznawcy religii mojżeszowej – 9,8%, protestantów – 2,6% oraz 0,5% przypadało na inne chrześcijańskie wyznania. Polska była wtedy krajem typowo rolniczym, z którego utrzymywa-

³ Por. W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1991*, Warszawa 1992, s. 19.

⁴ Por. H.E. Wyczawski, *Ogólna sytuacja w Kościele powszechnym i w państwie polskim*, w: B. Kumor, Z. Obertyński [red.], *Historia Kościoła w Polsce*, t. II 1764–1945, cz. 2 1919–1945, Poznań–Warszawa 1979, ss. 9–10; A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1918–1980*, cz. 1, Warszawa 1989, s. 50nn.

ło się ponad 70% ludności. Z takim stanem nowa Polska przystąpiła do budowy rządu⁵. Zaraz po uzyskaniu niepodległości, w dniu 11 listopada 1918 roku, Rada Regencyjna i Tymczasowy Rząd Ludowy w Lublinie przekazał władzę Józefowi Piłsudskiemu, który spełniał rolę Tymczasowego Naczelnika Państwa⁶.

Już 10 lutego roku 1919 zebrał się jednoizbowy sejm ustawodawczy, składający się z przedstawicieli 17 różnych ugrupowań politycznych, które wzajemnie się zwalczały. Było to powodem tego, iż gabinety rządu zmieniały się ośmiokrotnie w czasie tej kadencji, która trwała do 1922 r. Sejm ten uchwalił tymczasową, tzw. Małą Konstytucję w dniu 20 lutego 1919 r, a 15 lipca 1920 r. ustawę o reformie rolnej, zaś 17 marca 1921 r. konstytucję państwa, zwaną marcową. Według tej konstytucji władzę ustawodawczą sprawował dwuizbowy sejm o 5 letniej kadencji. Głową państwa był prezydent, nie posiadający jednak żadnej władzy – jego rola ograniczała się do reprezentowania państwa. Konstytucja zapewniała każdemu obywatelowi prawo do pracy, ubezpieczeń społecznych i nauki. Następny sejm zebrał się 29 listopada 1922 r. Na nim wybrano prezydentem Gabriela Narutowicza. Został on niebawem zamordowany, a na jego miejsce wybrany został Stanisław Wojciechowski. Józef Piłsudski został wtedy szefem sztabu generalnego, zaś w 1923 r. usunął się z życia politycznego. Trudności wewnętrzne Polski były wielkie. Spowodowane były głównie postępującą inflacją i niepewnym budżetem państwa. Zajął się tym rząd Władysława Grabskiego, któremu udało się uzdrowić budżet i doprowadzić do stabilizacji waluty. Jednak już w 1925 r. znów pojawiły się trudności gospodarcze. Ogromne bezrobocie wprowadzało niespokojną sytuację w kraju. Doprowadziło to w konsekwencji do przewrotu, którego dokonał Piłsudski wraz z grupą oficerów i podległym im oddziałom wojskowym. Było to wynikiem surowej oceny dotychczasowych rządów w Polsce, które nie znalazły rozwią-

⁵ Por. T. Nałęcz, *Odzyskana niepodległość*, w: H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Nałęcz [red.], *Polska. Losy państwa i narodu*, Warszawa 1992, ss. 476nn; J. Topolski, *Polska dwudziestego wieku 1914–1995*, Poznań 1995, ss. 39nn; A. Czubiński, *Historia Polski 1864–2001*, Wrocław 2002, ss. 75nn; A. Czubiński, *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2000, ss. 118nn; J. Żaryn, *II Rzeczypospolita*, ss. 224nn; B. Polak, *Walka o polską granicę wschodnią 1918–1921. Wybór źródeł*, Koszalin 1993, ss. 47Ann; B. Polak, *Walka o polską granicę zachodnią 1918–1921. Wybór źródeł*, Koszalin 1993, ss. 5Ann; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1997*, Warszawa 1998, ss. 32nn; H. Dylałowa, *Historia Polski 1795–1990*, Lublin 2000, s. 131. – Warto zwrócić uwagę na problemy związane z odbudową państwowości polskiej, przedstawioną przez J. Pajewskiego. Autor w swoim opracowaniu sięga do czasu rozpoczęcia I wojny światowej i na tle ówczesnej sytuacji politycznej ukazuje w szerokim spektrum stosunki między państwami zaborczymi a Polską. – Por. J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego 1914–1918*, Warszawa 1978.

⁶ N. Davies, *Boże Igrzysko. Historia Polski*, t. 2. Od roku 1795, Kraków 1992, ss. 491–492; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1997*, ss. 19nn.

zania różnych problemów i trudności. Po dwudniowych walkach w Warszawie, tj. 12–14 maja 1926 r., Piłsudski zmusił prezydenta Wojciechowskiego i rząd Witosa do ustąpienia. Wtedy Józef Piłsudski został wybrany prezydentem, lecz wyboru nie przyjął. Wybrano nowego prezydenta, którym został Ignacy Mościcki oraz uchwalono zmiany w konstytucji, które wzmacniały władzę prezydencką. Piłsudski został premierem rządu oraz zarazem ministrem spraw wojskowych i spełniał urząd generalnego inspektora sił zbrojnych. W 1927 r. nastąpiła pewna poprawa w gospodarce, która niebawem uległa pogorszeniu za sprawą ogólnoświatowego kryzysu. Klęska gospodarcza znów wywołała lawinę niezadowolenia wśród społeczeństwa. Okres ten obfitował również w nieporozumienia i walkę stronnictw politycznych. Wspomnieć w tym miejscu trzeba, iż obóz Piłsudskiego w roku 1928 utworzył Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem. Walka stronnictw opozycyjnych z Piłsudskim doprowadziła do rozwiązania sejmu kadencji z roku 1928. Nastąpiło to w 1930 r. Uwięziono około 70 posłów opozycyjnych. Zaczęły się też ukazywać w obozie sanacyjnym pewne tendencje faszystujące. W tymże duchu podpisano też nową konstytucję w 1935 r., która ograniczała władzę sejmu i senatu, jednocześnie wzmacniając rolę prezydenta poprzez możliwość wydawania dekretów z mocą ustawy. Sytuacja polityczna ulegała dalszemu pogorszeniu, kiedy zmarł Piłsudski (12 maja 1935 r.). Odbywające się w tymże roku wybory do sejmu zostały zbojkotowane przez stronnictwa opozycyjne. Zawirowaniom na scenie politycznej towarzyszyło szerokie niezadowolenie społeczne, które spowodowało liczne demonstracje i strajki⁷.

W strukturze społecznej Polski okresu międzywojennego wyróżnić można wiele warstw. Na czele owej drabiny społecznej znajdowała się arystokracja rodowa i właściciele rozległych majątków ziemskich, których prestiż opierał się na tradycji i historii oraz posiadanym majątku. Drugą z kolei grupą społeczną była burżuazja, skupiająca właścicieli wielkich zakładów przemysłowych i handlowych. Zarówno jedni jak i drudzy nie stanowili wielkiego procentu w społeczeństwie. Trzecią klasą społeczną była inteligencja, do grona której należeli ludzie wykształceni, jak pracownicy umysłowi oraz przedstawiciele wolnych zawodów. Następną warstwą było drobnomieszczaństwo, składające się z drobnych właścicieli przedsiębiorstw handlowych, przemysłowych i rzemieślniczych.

⁷ Por. H.E. Wyczawski, *Ogólna sytuacja w Kościele powszechnym i w państwie polskim, w: Historia Kościoła w Polsce*, t. II 1764–1945, cz. 2 1918–1945, ss. 10–11.

Ważną sprawą w Polsce tego okresu były sprawy ustrojowe. Warto zapoznać się z artykułem A. Ajnenkiela, w którym autor przedstawia konstytucje II Rzeczypospolitej. – A. Ajnenkiel, *Konstytucje Drugiej Rzeczypospolitej*, w: J. Tarnowski [red.], *Polska niepodległa 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1984, ss. 101–137.

Najlichnieszą grupą społeczną byli chłopci, którzy stanowili 16,5 miliona ludności. Wśród nich znajdowali się nieliczni bogaci chłopci oraz liczniesza grupa średniozamożna i najlichniesza – gospodarstw ubogich. W grupie tej znajdowali się ludzie nie posiadający własnej ziemi, pracujący u bogatych gospodarzy. Ostatnią grupą społeczną byli robotnicy, którzy stanowili duży procent społeczeństwa, bo liczący w 1931 roku około 6,5 miliona, z czego wielka rzesza była bezrobotna⁸.

Polityka zewnętrzna Polski w tym okresie obfitowała w zawieranie wielu traktatów pokojowych. Zawarto przymierze z Francją w r. 1921, Rumunią w 1921, Łotwą i Estonią w 1922, Rosją w 1932 i Niemcami w 1934 roku. Podpisano również konkordat ze Stolicą Apostolską w 1925 r. W ostatnim zaś okresie przed wybuchem II wojny światowej, kiedy Niemcy zaczęli wysuwać pretensje odnośnie polskich granic, 31 marca 1939 r. premier Anglii w imieniu swego państwa i Francji przyrzekł udzielić Polsce pomocy na wypadek ataku ze strony niemieckiej. Formalny układ został podpisany między Polską a Anglią 25 sierpnia 1939 roku⁹.

Sumując wyżej przedstawione fakty odnoszące się do nowej Polski, można dojść do przekonania, iż budowanie niepodległego i wewnętrznie mocnego państwa nie było łatwą sprawą. Po okresie radości i euforii z odzyskania niepodległości, przyszedł czas pracy i niejednokrotnie wyrzeczeń. Pojawiały się problemy i trudności, które były zapewne w większości przeniesione z poprzedniego okresu Polski rozbiorowej. Trzeba więc było czasu, aby usunąć wszelkie podziały i rozbieżności, zarówno w życiu politycznym, jak i społecznym. Czasu tego było zbyt mało, bowiem tylko dwadzieścia lat, po których wybuchła II wojna światowa, będąca znów okresem bardzo ciężkim w dziejach państwa i narodu polskiego.

⁸ Por. tamże, ss. 11–12. Charakterystykę społeczeństwa II Rzeczypospolitej przedstawili również M.M. Drozdowski oraz J. Żarnowski. Pierwszy z autorów przedstawił bardzo istotne zagadnienie, a mianowicie przemiany strukturalne społeczeństwa polskiego. Drugi z kolei autor, nie opierając się na ogólnym rysie ówczesnego społeczeństwa, ukazuje go bardzo szczegółowo. Omawia poszczególne warstwy społeczne oraz ich różnorodne powiązania i przeobrażenia. – M.M. Drozdowski, *Sprawy i ludzie II Rzeczypospolitej*, Kraków 1979, ss. 7–31; J. Żarnowski, *Epoka dwóch wojen*, w: I. Ichnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Tarnowski [red.], *Spoleczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1988, ss. 593–651; J. Żarnowski, *Spoleczeństwo i kultura w II Rzeczypospolitej*, w: A. Garlicki [red.], *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986, ss. 290–312.

⁹ Por. H.E. Wyczawski, *Ogólna sytuacja w Kościele powszechnym i w państwie polskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. II 1764–1945, cz. 2 1918–1945, s. 11. Polską politykę zagraniczną w II Rzeczypospolitej porusza również A. Albert. Autor ukazuje sytuację Polski na arenie międzynarodowej, zaraz po utworzeniu nowego rządu do roku 1935 oraz od 1935 roku do początku II wojny światowej – A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1918–1980*, Londyn 1991, ss. 120–130, 188–197, 220–229, 256–275.

2. Sytuacja Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej

Zanim zostanie przedstawiona sytuacja Kościoła w tym okresie dziejów Polski, trzeba zwrócić uwagę, iż Kościół katolicki włączył się w dzieło budowy niepodległego państwa. Duchowieństwo i episkopat wypowiedziały się za niepodległością, czego potwierdzeniem było uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym kraju. Kościół stał się jednym z głównych czynników integrujących państwo polskie. Jeszcze w czasie trwania wojny, bo już 15 lipca 1915 r. zebrali się biskupi z trzech zaborów, którzy wystosowali apel skierowany do całego świata o pomoc materialną i moralną dla Polski. Nieco wcześniej, bo w dniach 12–13 stycznia tego roku, zebrali się w Warszawie biskupi metropolii warszawskiej, którzy zdecydowanie opowiedzieli się za ideą przyszłego niepodległego i zjednoczonego państwa oraz zaapelowali do wiernych o podjęcie wszelkich wysiłków dla jej odbudowy. Po raz kolejny biskupi potwierdzili wcześniejsze poglądy 10 marca 1917 r., kiedy zebrali się w Warszawie z okazji 100-lecia metropolii warszawskiej. Biskupi podkreślili wtedy dążenie do połączenia wszystkich dzielnic i całego narodu w jeden organizm¹⁰.

Podobnie jak wcześniej i teraz już po proklamowaniu niepodległej Polski, Kościół katolicki włączył się w dzieło kilkuletniej walki o granice odrodzonej ojczyzny. Szczególnie mocno wtedy duchowieństwo poparło powstanie w Wielkopolsce, które wybuchło pod koniec 1918 r. Na Pomorzu, gdzie istniała nieco odmienna sytuacja, duchowieństwo także włączyło się w nurt pracy społecznej i narodowej, np. ks. F. Wróblewski, ks. S. Pelka z Grabowa czy ks. J. Szydzik z Wiecka. Podobnie było na Warmii i Mazurach, gdzie działalność propolską podjęli między innymi: ks. Walenty Barczewski, ks. W. Pieniężny, ks. R. Bilitewski, ks. Józef Palmowski i ks. Konrad Majewski oraz wielu innych¹¹. Działalność owa nie przyniosła Polsce oczekiwanych rezultatów, ponieważ przyznano jej tylko część Warmii i Mazur, jednakże działalność duchowieństwa świadczyła o wielkiej determinacji i dążeniu włączenia tych ziem do Polski. Bardzo pręźnie włączyło się duchowieństwo w akcję dla Polski na Śląsku. Wśród księży przeważała liczba wikariuszy, co oznaczało, że musieli być zależni od niemieckiego biskupa i niemieckich proboszczów. Ogólnie można podać, iż w ruchu propolskim było zaangażowanych około 200 księży, którzy działali także na Śląsku Cieszyńskim. Nie inaczej było także na ziemiach wschodnich, Spiszu i Orawie,

¹⁰ B. Kumor, *Historia Kościoła, cz. 8. Czasy współczesne 1914–1992. Kościół katolicki w okresie systemów totalitarnych i odnowy soborowej. Zniewolenie kościołów wschodnich. Sekularyzacja i rozdrobnienie kościołów i wspólnot protestanckich*, Lublin 1996, s. 380; R. Bender, *I wojna światowa i Polska niepodległa (1914–1939)*, w: J. Kłoczowski [red.], *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966–1979*, Lublin 1992, ss. 510–511.

¹¹ B. Kumor, *Historia Kościoła, cz. 8*, ss. 383–384.

gdzie duchowieństwo zdecydowanie opowiadało się za przynależnością tych ziem do Polski¹².

Sprawy Kościoła katolickiego i innych wyznań znalazły swoje miejsce w pierwszej konstytucji państwa polskiego po odzyskaniu niepodległości, która została uchwalona 17 marca 1921 r. Sytuację Kościoła regulowały artykuły 110, 111, 112, 113 oraz 120. Artykuły te traktowały ogólnie sytuację Kościoła, zaś artykuł 114 konstytucji był poświęcony Kościołowi katolickiemu. Konstytucja gwarantowała każdemu mieszkańcowi państwa wolność sumienia, swobodę w wyznawaniu religii, zarówno publicznie, jak i prywatnie, możliwość zakładania instytucji dobroczynnych, religijnych i społecznych, prowadzenie samodzielnie spraw wewnętrznych, nabywania i posiadania majątku, posiadania fundacji. Wreszcie konstytucja wprowadzała w każdym zakładzie naukowym utrzymywanym przez państwo, z wyjątkiem szkół wyższych, naukę religii jako przedmiot obowiązkowy. Przepisy powyższe obejmowały wszystkie wyznania w Polsce wraz z Kościołem katolickim¹³. Dopiero wspomniany wyżej artykuł 114, dawał Kościołowi uprzywilejowane stanowisko. Artykuł ten głosił, iż „wyznanie rzymsko-katolickie, będące religią przeważającej większości narodu, zajmuje w państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych. (...) Kościół rzymsko-katolicki rządzi się własnymi prawami, a stosunek państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez sejm”¹⁴.

Duchowieństwo przyjęło kościelne postanowienia konstytucji z zadowoleniem, bowiem dawało mu gwarancję swobodnego rozwoju i prężnej działalności, nie tylko duszpasterskiej. Jednakże wyczekiwano z wielką niecierpliwością na zawarcie konkordatu, który by szczegółowo sprecyzował stosunki między państwem a Kościołem. Konkordat został podpisany w Rzymie 10 lutego 1925 r. Dokonali tego ze strony polskiej Stanisław Grabski i rezydujący przy Watykanie ambasador Polski Władysław Skrzyński, zaś ze strony Stolicy Apostolskiej kardynał sekretarz stanu Piotr Gasparri. Pomimo istniejącej opozycji, konkordat został ratyfikowany przez sejm 26 marca 1925 r. i senat 23 kwietnia tegoż roku i wszedł w życie 2 sierpnia 1925 roku¹⁵.

¹² Tamże, ss. 385–386.

¹³ H.E. Wyczawski, *Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 1764–1945, cz. 2 1918–1945, Poznań–Warszawa 1979, ss. 13–14.

¹⁴ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. (Wg urzędowego tekstu), Poznań 1924, s. 28.

¹⁵ H.E. Wyczawski, *Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 15. – Konkordat zawarty między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską regulował wiele ważnych kwestii we wzajemnych stosunkach państwo-Kościół. Problem ten został podjęty przez W. Wójcika oraz K. Skubiszewskiego, którzy w swoich opracowaniach zajmują się wyżej wymienionym konkordatem. – W. Wójcik, *Konkordat polski z 1925 roku. Próba oceny*, w: Z. Zieliński, S. Wilk [red.], *Kościół w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1980, ss. 15–34.

Nowa konstytucja Polski z 23 kwietnia 1935 r. nie wprowadzała żadnych zmian odnośnie do spraw wyznaniowych, chociaż pojawiały się głosy by to uczynić. Przejęła wszystkie wcześniejsze artykuły z konstytucji z 1921 r. Szczegółowe sprawy kościelne były regulowane wieloma szczegółowymi rozporządzeniami państwowymi, które dotyczyły takich spraw jak: obowiązkowego udziału młodzieży w nabożeństwach i praktykach religijnych, łączenia nauczania szkolnego z nauką religii, tworzenia w szkołach organizacji religijnych, czy zbiorów publicznych¹⁶.

Działalność duszpasterska duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego rozwijała się pod każdym względem w klimacie wolności i nieskrępowania. Oprócz zwyczajnej pracy duszpasterskiej, jak: odprawianie mszy św., nabożeństw, udzielanie sakramentów świętych, głoszenie kazań, prowadzenie nauki religii w szkołach oraz katechizacji pozaszkolnej, odprawianie rekolekcji i misji ludowych, organizowanie pielgrzymek, coraz bardziej stawała się widoczna dążność do tego, aby praca duszpasterska zmierzała do osiągnięcia wyższego poziomu¹⁷.

Praca ta była uzależniona w pewnym stopniu od ilości wiernych i wielkości parafii, które niejednokrotnie dochodziły do bardzo wielkiej liczby wiernych, jak np. parafia Wszystkich Świętych w Warszawie, licząca 80 tys. osób. Okres ten cechował się również poważnymi niedoborami księży, których liczba kształtowała się następująco: 11 394 księży diecezjalnych i 1663 zakonnych. Powstawały w tym okresie nowe zgromadzenia zakonne, zarówno męskie jak i żeńskie, mające charakter stowarzyszeń czynnych. Należały do nich: chrystusowcy, siostry misjonarki św. Benedykta, siostry urszulanki Serca Jezusa Konającego, siostry karmelitanki Dzieciątka Jezus, siostry benedyktyнки-samarytanki, siostry pasjonistki, antonianki, siostry benedyktyнки-loretanki oraz dominikanki-misjonarki i wiele innych. Przybyły też do Polski nowe żeńskie zgromadzenia zakonne, jak: orionistki, oblatki, pallotynki, salezjanki i salwatorianki. Troską ówczesnego Kościoła było także objęcie opieką duszpasterską wszystkich Polaków poza granicami kraju¹⁸.

W okresie tym znacznie polepszyła się jakość głoszonych kazań, na co bez wątplenia miało wpływ lepsze kształcenie kleryków w seminariach, bogatsza niż

¹⁶ Por. H.E. Wyczawski, *Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w Polsce*, ss. 19–20. Były to następujące artykuły: 110, 111, 112, 113, 114 i 120. – Konstytucja Polska z dnia 23 kwietnia 1935 roku wraz z ustawą wyborczą do Sejmu, Senatu oraz ustawą o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej, Warszawa 1935, ss. 89–93.

¹⁷ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła, Czasy współczesne 1914–1992* cz. 8, s. 405; H.E. Wyczawski, *Działalność religijna i społeczna*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 1764–1945, cz. 2 1918–1945, Poznań–Warszawa 1979, s. 51.

¹⁸ Por. F. Stopniak, *Kościół na ziemiach polskich w latach 1848–1978*, w: R. Aubert, P.E. Crunican, J. Tracy Ellis [red.], *Historia Kościoła*, t. 5, Warszawa 1985 s. 592. Zagadnienia związane z opieką duszpasterską Polaków poza granicami kraju podjął H.E. Wyczawski, który w swojej publikacji ukazał szerzej ten problem. – H.E. Wyczawski, *Opieka nad Polakami na obczyźnie*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 1764–1945, cz. 2 1918–1945, Poznań–Warszawa 1979, ss. 70–76.

wcześniej literatura homiletyczna oraz większe wymogi stawiane przez wiernych. Wspomnieć należy również o katechetach, do obowiązków których nie należało tylko nauczanie religii. Byli zobowiązani do jeszcze innych posług religijnych, jak: odprawianie niedzielnych nabożeństw oraz głoszenie kazań do młodzieży, troska o organizację rekolekcji wielkopostnych, przygotowywanie młodzieży do spowiedzi i Komunii św. w ciągu roku oraz kierowanie Krucjatą Eucharystyczną w szkołach podstawowych i Sodalicią Mariańską w szkołach średnich. Opiekę duszpasterską nad garnizonami wojskowymi sprawowali proboszczowie wojskowi i kapelani pod jurysdykcją biskupa polowego. Wielką rolę w duszpasterstwie nadal odgrywały różne bractwa i organizacje kościelne, a po r. 1930 głównie Akcja Katolicka¹⁹. Można zatem powiedzieć, iż Kościół w tym czasie przystosował swoją działalność duszpasterską do nowych potrzeb społecznych, jak np. zakładanie nowych stowarzyszeń religijnych czy kształcenie zawodowe młodzieży i dorosłych.

Wpływ Kościoła zaznaczył się także na polu oświaty i nauki. W 1918 roku powstał prywatny Katolicki Uniwersytet w Lublinie. Obok istniejących już wydziałów teologicznych powstały nowe w Warszawie i Wilnie, jak również nowe seminaria duchowne. Zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie prowadziły szkoły podstawowe. Rozwinięta była dobrze kościelna oświata pozaszkolna. Wreszcie zakony i instytucje kościelne prowadziły wiele żłobków, sierocińców, internatów oraz przytułków dla sierot i chorych. Imponująco rozwijała się działalność wydawnicza prasy katolickiej, która obejmowała: dzienniki, pisma religijno-ascetyczne, pisma naukowe oraz pisma społeczne²⁰.

Biorąc pod uwagę całokształt stosunków między państwem a Kościołem w dwudziestoleciu międzywojennym, trzeba stwierdzić, iż współpraca ta układała się pozytywnie²¹. Duchowieństwo, jak wyżej ukazano, wniosło duży wkład w zjednoczenie poszczególnych dzielnic w suwerenne państwo na polu pracy duszpasterskiej i społecznej.

¹⁹ Por. H.E. Wyczawski, *Działalność religijna i społeczna*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 1764–1945, cz. 2 1918–1945, ss. 52–53; F. Stopniak, *Kościół na ziemiach polskich w latach 1848–1978*, ss. 592–593.

²⁰ Por. R. Bender, *I wojna światowa i Polska niepodległa (1914–1939)*, ss. 535–536. Zagadnieniem prasy katolickiej w tym okresie zajął się W. Mysiek, który podjął się opracowania dorobku prasy tej kategorii. – W. Mysiek, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918–1939. Zarys historyczny*, Warszawa 1966, ss. 189–243.

²¹ Do pełnego obrazu stosunków państwo-Kościół w odrodzonej Polsce trzeba również dodać takie zagadnienia, jak: nuncjatura apostolska w Polsce, organizacja diecezji i metropolii, prymasostwo, episkopat i konferencje episkopatu, sytuację zakonów męskich i żeńskich, uposażenie Kościoła, odzyskiwanie majątków kościelnych oraz udział duchowieństwa w życiu politycznym Polski, a także całościowo spojrzeć na wyzwoloną Polskę, stojącą wobec problemów społecznych i politycznych. – H.E. Wyczawski, *Organizacja kościelna*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 1764–1945, cz. 2 1918–1945, Poznań-Warszawa

3. Życie i działalność bernardynów w II Rzeczypospolitej

Ten okres dziejów narodowych przyniósł wolność działania także zakonnikom, które mogły się swobodnie rozwijać oraz odbudowywać się wewnętrznie. Przystąpili do tego zadania również bernardyni, którzy na kapitule zakonnej, która odbyła się w dniach 4–6 czerwca 1918 roku podejmowali decyzje odnośnie swoich klasztorów na najbliższą przyszłość. Postanowiono co do odzyskania klasztorów, skasowanych przez rząd rosyjski na terenie Kongresówki. Od razu też wysłano zakonników do Zasławia, aby objęli tamtejszy klasztor i rozpoczęli działalność duszpasterską. Następnie włączono do prowincji dwa dalsze klasztory – w 1918 roku w Kole²² i w 1919 roku w Radecznicy²³. Wspomnieć trzeba, iż zakonnicy bernardyńscy nie byli w stanie przejąć wszystkich swoich dawnych klasztorów, zarówno w byłym zaborze rosyjskim, jak i pruskim. Dlatego ograniczali się do przejęcia tylko niektórych. Objęli w tym okresie – oprócz wyżej już wymienionych klasztorów – następujące domy zakonne: w Dubnie (1921)²⁴, Piotrkowie Trybunalskim (1922)²⁵, Warcie (1929)²⁶, Skępem (1923)²⁷, Radomiu (1936)²⁸, Husiatynie (1938)²⁹ i Opatowie (1939)³⁰. Przejęli też wtedy

1979, ss. 22–44; H.E. Wyczawski, *Uposażenie Kościoła, Historia Kościoła w Polsce*, t. II 1764–1945, cz. 2 1918–1945, ss. 44–50; W. Mysiek, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918–1939*, ss. 13–143, 551–590; R. Bender, *Kościół katolicki w Polsce odrodzonej wobec problemów narodowych i społecznych*, w: J. Tarnowski [red.], *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985, ss. 309–341; W. Mysiek, *Przedmurze. Szkice z dziejów Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, ss. 64–72.

²² Por. K. Grudziński, *Kolo*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 145.

²³ Por. A. Chadam, *Radecznicza*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, ss. 288–289.

²⁴ Por. H.E. Wyczawski, *Dubno*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 52.

²⁵ Por. K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 263; Archiwum Prowincji Bernardyńskiej Krakowskiej [=APBK], rkps RGP-a-3 Akta Prowincji Ruskiej, tzw. Galicyjskiej ... 1651–1948, s. 419; APBK rkps RGP-a-12 Acta Provinciae ... in Galicia... 1911–1933, s. 136; APBK rkps RGP-a-16 Akta różne Prowincji Galicyjskiej ... 1785–1945, s. 391; APBK rkps RGP-a-24 Acta capitulorum ... ab 1933, s. 83; APBK rkps RGP-e-52 Akta różne 1883–1923, s. 1129nn.

²⁶ Por. K. Grudziński, *Warta*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, ss. 424–425.

²⁷ Por. W. Murawiec, *Skępe*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 332; H.E. Wyczawski, *Sanktuarium Matki Boskiej w Skępem*, „Studia Plockie”, 13(1985), s. 154, 160.

²⁸ Por. K. Grudziński, *Radom*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, ss. 299–300. Warto również sięgnąć do zachowanych akt klasztoru bernardyńskiego w Radomiu. – APBK rkps XI-2 Akta różne klasztoru Bernardynów w Radomiu 1907–1949, ss. 1–1352.

²⁹ Por. A. Chadam, *Husiatyn*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 92.

³⁰ Por. K. Grudziński, *Opatów*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 243.

obcą placówkę, a mianowicie w Miączynie-Zawalowie w 1938 roku³¹. W tym też czasie wybudowali w Łodzi gmach pod przyszły klasztor i gimnazjum oraz tymczasowy kościół. Inicjatorem pomysłu i kierownikiem prac w Łodzi był o. Anastazy Pankiewicz³².

Prowincja bernardynów w tym okresie bardzo prężnie się rozwijała. Przybywało klasztorów oraz zakonników, których liczba wynosiła w 1939 roku – 368, w tym 122 księży, 68 kleryków, 13 nowicjuszy-kleryków, 94 braci, 21 nowicjuszy-braci oraz 144 uczniów w kolegium w Radecznicy. Zakonnicy zamieszkiwali wówczas 38 placówek, z czego 14 było klasztorami, a 24 rezydencjami. Wspomnieć należy, iż bernardyni w 1917 roku posiadali 17 klasztorów oraz 7 ekspozytur parafialnych. Dwie z nich powstały w okresie niepodległej Polski, bo w roku 1934 w Zarudczku oraz w 1936 roku w Kretowcach³³.

Ważną sprawą dla prowincji było utworzenie Kolegium Serafickiego w Radecznicy, które zostało otwarte w 1922 roku z programem gimnazjów klasycznych w zakresie klasy I–IV, a od 1929 roku – klasy I–V. Wychowanie w kolegium było podobne do formacji w innych tego typu szkołach. Codziennie odbywały się wspólne modlitwy poranne, następnie uczestniczono we mszy św., a wieczorem w modlitwach wieczornych. Odbywały się również trzydniowe rekolekcje wielkopostne oraz kilka razy w roku spowiedź i Komunia św. Do roku 1939 wstąpiło do nowicjatu 138 kolegiastów, z czego święcenia przyjęło 82³⁴. Wspomnieć należy, iż do roku 1923 istniał jeden wspólny nowicjat w Leżajsku, dla braci i kleryków. W tym roku został podzielony. Nowicjat dla kleryków nadal pozostał w Leżajsku, a nowicjat dla braci został zorganizowany w Kalwarii Zebrzydowskiej³⁵.

Ważną sprawą dla żywotności i dobrego rozwoju prowincji bernardyńskiej była formacja kleryków oraz ich dobre przygotowanie do podjęcia przyszłych obowiązków w prowincji. Po upadku w 1915 roku Studium Teologicznego klerycy kształcili się w Innsbrucku, Salzburgu i Wiedniu. W nowych warunkach, kiedy księży było zbyt mało, nie przystąpiono do reaktywowania studium, lecz

³¹ Por. H.E. Wyczawski, *Miączyn*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, ss. 217–218.

³² Por. H.E. Wyczawski, *Łódź*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, ss. 209–210.

³³ Por. APBK rkps RGP-a-16 Akta różne Prowincji Galicyjskiej ... 1785–1945, s. 415; APBK rkps RGP-a-24 Acta capitulorum ... ab 1933, s. 89, 108; Schematismus ... Provinciae ... Bernardinorum in Polonia ... pro anno Domini 1939, s. 115.

³⁴ Por. A. Chadam, *Radecznicza*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 289.

³⁵ Por. H.E. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, t. III 1772–1946, Kalwaria Zebrzydowska 1992, ss. 376–377.

wybrano inną możliwość. Otóż zgromadzonych we Lwowie kleryków, którzy kończyli wyższe klasy gimnazjum uczyli ojcowie Jan Kapistran Cieślik i Gabriel Czupka oraz 2 świeckich nauczycieli. Dalsza nauka filozofii i teologii odbywała się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu we Lwowie³⁶. Kształcenie kleryków zmieniło się w 1921 roku, kiedy prowincjałem został Benedykt Wiercioch, który podjął decyzję o kształceniu kleryków w włoskich prowincjach zakonnych, co spotkało się ze sprzeciwem niektórych ojców³⁷. Sprawa zorganizowania własnego studium nadal pozostawała otwarta. Wstępem do tego było przeniesienie kleryków gimnazjalistów ze Lwowa do klasztoru w Sokalu, gdzie urządzono takie gimnazjum zakonne. Doczekała się w końcu realizacji w 1930 roku, kiedy uchwalono wznowienie Studium Teologicznego oraz oddano je pod kierownictwo o. Julianowi Kędziorowi³⁸. Wykładali w nim ojcowie oraz profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego, uzyskując uznanie lwowskiego Wydziału Teologicznego i zgodę na uzyskiwanie stopni naukowych przez bernardyńskich kleryków³⁹.

Bardzo istotną sprawą w latach międzywojennych w prowincji bernardyńskiej była sprawa zakonnej obserwacji. Nad poziomem życia zakonnego czuwał prowincjał, odbywający co 3 lata wizytację oraz wizytator generalny i generał. Każdorazowy prowincjał wizytował w ciągu jednej kadencji, trwającej 3 lata, dwukrotnie wszystkie podległe mu klasztory. Zapoznawał się z działalnością duszpasterską i katechetyczną kapłanów, pracą braci zakonnych, działalnością gospodarczą oraz wynikami w nauce braci kleryków. Głównie jednak kładziono nacisk na sprawę zachowywania reguły i konstytucji oraz udziału braci w codziennych modlitwach klasztoru. Prowincjałowie po odbytych wizytacjach rozsyłali do wszystkich domów zakonnych kurendy, w których wytykali zauważone błędy oraz zachęcali współbraci do dążenia do doskonałości chrześcijańskiej⁴⁰.

³⁶ APBK rkps RGP-a-13 Akta Prowincji tzw. Galicyjskiej i obecnej Polskiej ... 1803–1942, s. 1068.

³⁷ Por. H.E. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, t. III 1772–1946, s. 380.

³⁸ Tamże, ss. 382–383.

³⁹ Tamże, s. 384.

⁴⁰ Tamże, ss. 391–392. Jedynym źródłem na wzmiankowany w tekście temat zakonnej obserwacji bernardyńców są zachowane akta kapitul i sesji zarządu prowincji. Na ich podstawie można wyciągnąć wniosek, iż stan prowincji przedstawiał się dobrze, chociaż nie brakowało również zakonników mniej gorliwych i opieszłych. – APBK rkps RGP-a-3 Akta Prowincji Ruskiej, tzw. Galicyjskiej ... 1651–1948, ss. 411–499; APBK rkps RGP-a-12 Akta Provinciae ... in Galicia... 1911–1933, ss. 94–323; APBK rkps RGP-a-13 Akta kapitul Prowin-

Życie i działalność bernardynów na tle stosunków państwo-Kościół...

Praca zakonników we własnych kościołach szła wcześniej wytyczonym torem, skupiająca się wokół następujących spraw i czynności duszpasterskich: odprawianie mszy św. i nabożeństw, głoszenie słowa Bożego, słuchanie spowiedzi św., urządzenie triduów oraz oktaw ku czci świętych, kierownictwo bractw religijnych, Trzeciego zakonu św. Franciszka, organizowanie odpustów, zwłaszcza w sanktuariach bernardyńskich, oraz głoszenie rekolekcji i misji ludowych. W klasztorach, przy których istniały parafie, dochodziły wówczas jeszcze czynności parafialne⁴¹.

Wśród ojców znalazła się spora grupa, która zajmowała się pisarstwem religijno-dewocyjnym. Na wyróżnienie zasługują: Czesław Bogdalski⁴², Wiktor Biegus⁴³,

cji Galicyjskiej i obecnej Polskiej 1803–1942, ss. 1069–1165; APBK rkps RGP-a-14 Akta sesji definitorium Prowincji Galicyjskiej i obecnej Polskiej 1863–1947, ss. 363–415; APBK rkps RGP-a-24 Acta capitulorum... ab 1933, ss. 186, 1115–1157, 1185–1272; APBK rkps RGP-e-52 Akta różne 1883–1923, s. 449.

⁴¹ H.E. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, t. III 1772–1946 s. 393–394.

⁴² Bogdalski Czesław Ignacy urodził się 1 II 1853 roku we Lwowie. Do Szkoły Powszechnej i Gimnazjum (klasy I–V) uczęszczał we Lwowie. Naukę gimnazjalną ukończył w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Do Zakonu Braci Mniejszych w prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 19 XI 1870 roku. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Seminarium Duchownym (międzyzakonnym) u OO. Dominikanów we Lwowie (1873–1876) i Seminarium Duchownym w Tarnowie (1876–1887). Święcenia kapłańskie przyjął 25 VII 1876 roku. W zakonnej prowincji spełniał następujące urzędy: magistra nowicjatu (1880), gwardiana w Leżajsku (1880–1882), gwardiana w Samborze (1882–1884), gwardiana w Brzeżanach (1884–1885), gwardiana w Dukli (1899–1903), sekretarza Prowincji (1885–1891) i przez długie lata kapelana Sióstr Bernardynek w Krakowie. Był jednym z najlepszych kaznodziejów Prowincji. Bardzo wydatnie zaznaczył się w pracy nad III Zakonem św. Franciszka. Był redaktorem pisma tercjarskiego pt. „Dzwonek III Zakonu”. Pozostawił po sobie wiele publikacji z zakresu historii Bernardynów i hagiografii. – K. Grudziński, *Bogdalski Czesław Ignacy (1853–1935)*, w: H.E. Wyczawski [red.], *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, Warszawa 1981, ss. 61–66.

⁴³ Biegus Wiktor Józef urodził się 14 III 1893 roku w Biskowicach k. Sambora. Edukację w zakresie podstawowym rozpoczął w rodzinnej miejscowości. Naukę kontynuował w Gimnazjum w Samborze. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 27 VIII 1909 roku. Studia filozoficzne odbył we Lwowie na Studium zakonnym w latach 1912–1914. Teologię studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, w Wiedniu i Innsbrucku w latach 1914–1917. Święcenia kapłańskie przyjął 16 IX 1917 roku. Po święceniach kapłańskich spełniał następujące funkcje i urzędy: wikariusza przyklasztornej parafii św. Andrzeja we Lwowie, magistra kleryków, dyrektora III Zakonu, sekretarza Prowincji. Szczególnie zaznaczył się pracą nad III Zakonem św. Franciszka. – K. Grudziński, *Biegus Wiktor Józef (1893–1939)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 52–54.

Ewaryst Górski⁴⁴, Feliks Hermann⁴⁵, Fideiis Kędzierski⁴⁶, Julian Kędzior⁴⁷, Mau-

⁴⁴ Górski Ewaryst Leon urodził się 12 II 1884 roku w Moszczenicy koło Gorlic. Edukację rozpoczął w rodzinnej miejscowości. Dalszą naukę kontynuował w gimnazjum w Jaśle. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 18 IX 1901 roku. Po ukończeniu nowicjatu w Leżajsku dalej kontynuował edukację gimnazjalną w Przemysłu i Krakowie. Studia filozoficzne odbył w studium zakonnym w Sokalu, a teologiczne we Lwowie. Święcenia kapłańskie przyjął 4 VII 1909 roku. Pracował w duszpasterstwie na terenie archidiecezji lwowskiej (Zbaraż, Sieniawa, Zarudeczku k. Zbaraża, Dżurków na Pokuciu). Był autorem nekrologów i artykułów z zakresu ascetyki. – K. Grudziński, *Górski Ewaryst Leon (1884–1946)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, s. 156.

⁴⁵ Hermann Feliks Faustyn urodził się 18 I 1887 roku w Szerokiej k. Pszczyny. Edukację początkową odbył w szkole ludowej w rodzinnej miejscowości. Następnie uczył się w seminarium nauczycielskim w Pilchowicach i prywatnym gimnazjum XX. Misjonarzy w Krakowie. Filozofię odbył u Misjonarzy w Krakowie, a teologię w seminarium duchownym diecezji wrocławskiej w Widnawie na Śląsku Orawskim. Świecenia kapłańskie przyjął 9 VII 1916 roku. Po święceniach kapłańskich pracował w duszpasterstwie parafialnym w diecezji wrocławskiej i katowickiej. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił w 1931 roku. W latach 1937–1948 pracował na misjach na Sachalinie japońskim. Zostawił po sobie wiele artykułów dla tercjarzy i wspomnień o misjach sachalińskich. – K. Grudziński, *Hermann Feliks Faustyn (1887–1956)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 173–174.

⁴⁶ Kędzierski Fidelis Edward urodził się 30 XI 1904 roku we Lwowie. Do Szkoły Powszechnej Braci Szkolnych we Lwowie uczęszczał w latach 1911–1916 i tam też do Gimnazjum. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 9 IX 1920 r. Po nowicjacie kontynuował naukę gimnazjalną we Lwowie, a następnie w Sabioncello k. Mediolanu we Włoszech. Kurs filozofii odbył w zakonnym studium we Lwowie, a teologię w studium zakonnym w Busto Arsizio k. Mediolanu. Studia uzupełniał w Seminarium Duchownym OO. Dominikanów we Lwowie i na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza. Świecenia kapłańskie przyjął 29 VI 1928 roku. Pełnił następujące funkcje i urzędy: magistra kleryków w Sokalu i Krakowie, magistra nowicjatu w Leżajsku, redaktora „Dzwonka III Zakonu”, wikariusza parafii przy klasztorze we Lwowie, kaznodziei i rekolekcyjnisty w Krakowie, gwardiana w Tamowie, wicepostulatora kanonizacji bł. Jana z Dukli, bł. Szymona z Lipnicy i bł. Władysława z Gielniowa. W latach 1945–1951, 1960–1966 należał do zarządu Prowincji. Zostawił po sobie wiele artykułów. – H.E. Wyczawski, *Kędzierski Fidelis Edward (ur. 1904)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 218–220.

⁴⁷ Kędzior Julian Józef urodził się 1 III 1897 roku w Nisku n. Sanem. Edukację początkową odbył w rodzinnej miejscowości. Do gimnazjum uczęszczał w Rzeszowie. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił w 1912 roku. Naukę gimnazjalną uzupełniał we Lwowie, w Kalwarii Zebrzydowskiej i w Wadowicach. Teologię studiował w zakonnym studium w Salzburgu i na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza, gdzie 20 XII 1924 roku uzyskał stopień doktora teologii. Odegrał dużą rolę w reaktywowaniu zakonnego Studium Filozoficzno-Teologicznego we Lwowie. Był jego rektorem. Wykładał historię Kościoła i patrologię. Po przeniesieniu studium do Kalwarii Zebrzydowskiej został znów jego rektorem i wykładowcą historii Kościoła. W latach 1932–1939 należał do zarządu Prowincji. Zostawił po sobie wiele artykułów z zakresu historii zakonu. – W. Murawiec, *Kędzior Julian Józef (1897–1966)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 221–222.

rycy Rzecznik⁴⁸, Paulin Wilczyński⁴⁹, Jan Duklan Michnar⁵⁰ oraz Gerard Piotrowski⁵¹. Wspomnieć należy, iż bernardyni w tym okresie próbowali wydawać kilka czasopism religijnych, które niebawem podupadły. Jedyne poczytnością cieszył się wtedy „Dzwonek Trzeciego Zakonu”⁵². Drukowany był on wraz z innymi pozycjami, jak: drobne broszury, schematyzmy, rubrycele w Radecznicy, gdzie od 1938 roku do 1939 roku znajdowała się prowincjalna drukarnia. Została ona w 1939 roku przeniesiona do Lwowa⁵³.

⁴⁸ Rzecznik Maurycy Ignacy (1883–1961) urodził się 21 I 1883 roku w Jasienicy k. Brzozowa. Edukację początkową rozpoczął w rodzinnej miejscowości. Następnie naukę kontynuował w gimnazjum w Sanoku. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 22 VI 1903 r. Studia filozoficzne odbył w Dorsten w Saksonii (1906–1908), a teologiczne w zakonnym Studium we Lwowie (1908–1911). Święcenia kapłańskie przyjął 2 VII 1911 roku. W prowincji piastował wiele funkcji i urzędów, m.in.: magistra kleryków we Lwowie, gwardiana w Bartfie i Bardowie na Słowacji, gwardiana w Sokalu, Warcie, Zbarażu, Gwoźdźcu. Duże zasługi położył nad krzewieniem III Zakonu. Był autorem modlitewników i artykułów dewocyjnych. – K. Grudziński, *Rzecznik Maurycy Ignacy (1883–1961)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 426–428.

⁴⁹ Wilczyński Paulin Franciszek urodził się w Będziemyślu k. Rzeszowa 8 I 1881 r. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Sędziszowie, a do gimnazjum w Rzeszowie. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 24 IX 1899 r. Po nowicjacie kontynuował naukę gimnazjalną w Krakowie. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Krakowie i we Lwowie. Święcenia kapłańskie przyjął 1 VII 1906 roku. Po święceniach pracował w duszpasterstwie. Znaczna część swojego życia spędził na misjach (Mandżuria, Sachalin, Chiny). Był autorem artykułów o misjach. – K. Grudziński, *Wilczyński Paulin Franciszek (ur. 1881)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 518–519.

⁵⁰ Michnar Jan Duklan urodził się 6 II 1896 r. w Markowej k. Przemyśla. Edukację rozpoczął w rodzinnej miejscowości, a do gimnazjum uczęszczał w Jarosławiu. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP (OO. Bernardynów) wstąpił 16 III 1912 r. Następnie uzupełniał wykształcenie w zakresie szkoły średniej. Studia filozoficzno-teologiczne odbył we Lwowie, Kalwarii Zebrzydowskiej oraz w Salzburgu. Święcenia kapłańskie przyjął 20 III 1920 r. Przez długie lata był wykładowcą w Kolegium Serafickim w Radecznicy. Znacznie przyczynił się do podniesienia poziomu naukowego studiów bernardyńskich, a zwłaszcza w zakresie szkoły średniej. Był autorem licznych artykułów i zbiorów kazań. – K. Grudziński, *Michnar Jan Duklan Walenty (1896–1966)*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, ss. 314–316.

⁵¹ Piotrowski Gerard Bazyli urodził się 12 V 1885 roku w Rzepińcach k. Buczacza. Edukację w zakresie podstawowym rozpoczął w rodzinnej miejscowości, a następnie uczył się w gimnazjum w Buczaczu. Do zakonu wstąpił 29 IX 1903 roku. Po nowicjacie uzupełnił wykształcenie w zakresie szkoły średniej w Krakowie. Studia filozoficzne odbył w Dorsten w Saksonii, a teologiczne we Lwowie i Rzymie. Święcenia kapłańskie przyjął 15 IV 1911 r. Całe swoje życie kapłańskie i zakonne poświęcił misjom. Pracował w Chinach, Japonii i Mandżurii. Był autorem licznych reportaży i pamiętników misyjnych. – K. Grudziński, *Piotrowski Gerard Bazyli (1885–1969)*, w: H.E. Wyczawski [red.], *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, Warszawa 1981, ss. 381–385 [dalej SPPF].

⁵² Por. H.E. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, t. III 1772–1946 s. 398.

⁵³ Tamże, s. 401.

Bernardyni w omawianym okresie podjęli akcję misji zagranicznych. Od roku 1912 w Wikariacie Apostolskim Hankow w Chinach pracował jeden ojciec. Był nim o. Gerard Piotrowski, który w 1924 r. został mianowany administratorem apostolskim Wikariatu Apostolskiego Południowej Syberii. Zamieszkał w Harbinie w Mandżurii, gdzie założył niższe seminarium duchowne oraz gimnazjum dla dziewcząt, które prowadziły polskie siostry urszulanki. W 1926 roku przybyli do pomocy współbracia, o. Paulin Wilczyński i brat Zachariasz Banaś. Zakonnicy pracowali głównie wśród miejscowej ludności pochodzenia polskiego. Misja bernardyńska została zakończona w 1930 roku⁵⁴. Tego roku biskup Wacław Kinold OFM, wikariusz apostolski w Sapporo na wyspie Hokkaido w Japonii zaproponował bernardynom objęcie misji na południowym Sachalinie. Propozycję biskupa przyjęto i wnet wyjechali ojcowie: o. Gerard Piotrowski, o. Paulin Wilczyński, o. Piotr Wilk-Witosławski i brat Zachariasz Banaś. W następnym roku dojechali następni ojcowie: o. Stanisław Mucha i o. Władysław Przybysz. Niebawem Sachalin został wydzielony z wikariatu apostolskiego Sapporo i ustanowiono osobną misję, powierzając ją bernardynom. Dokonał tego papież Pius XI. Misja działała ze zmiennym powodzeniem, dojeżdżali nowi ojcowie, a niektórzy wracali do kraju. Głównym ośrodkiem misji było miasto Toyohara, gdzie wybudowano kościół. Warto wspomnieć, iż o. Piotrowski w roku 1938 wyjechał z Sachalinu i podjął pracę w Chinach. Zmierzch misji nastąpił w okresie, kiedy południowy Sachalin został zajęty przez ZSRR⁵⁵.

Przedstawiona powyżej praca bernardyńskich zakonników, podjęta w nowej rzeczywistości, przekonuje, iż bardzo mocno zależało im na rozwoju zakonnej prowincji, jak również na pracy duszpasterskiej, stanowiącej zasadniczy przedmiot ich działalności.

Zakończenie

Reasumując wszystkie wyżej przedstawione zagadnienia, można postawić tezę, iż był to okres bardzo istotny dla losów naszej ojczyzny. Mimo wielu trudności i różnorodnych problemów potrafiiono mimo różnicy zdań i poglądów bardzo wiele zrobić, a przede wszystkim stworzyć od podstaw nową Polskę

⁵⁴ Por. A. Chadam, *Harbin*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 467nn; K. Grudziński, Banaś Zachariasz, w: *SPPF*, s. 15; K. Grudziński, *Piotrowski Gerard*, w: *SPPF*, s. 381nn; K. Grudziński, *Wilczyński Paulin*, w: *SPPF*, ss. 518–519.

⁵⁵ Por. H.E. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, t. III 1772–1946, ss. 406–407. Warto również zapoznać się z zachowanymi pamiątkami misjonarzy. – APBK rkps RGP-k-3 Pamiątnik br. Zachariasza Banasia, cz. 3, ss. 1–343; APBK rkps RGP-k-101 Pamiątnik o. Gerarda Piotrowskiego, t. 2, ss. 3–582; APBK rkps XIV-a-6 Pamiątnik o. Feliksa Hermanna ss. 1–110; APBK rkps (bez sygn.); G. Stysiak, *Moje wspomnienia misyjne z Sachalinu*, cz. 1. 1939–1945, ss. 1–80.

i umocnić ją na arenie międzynarodowej oraz stworzyć warunki społeczne do wszechstronnego rozwoju społeczeństwa. Podkreślić trzeba również, iż w latach II Rzeczypospolitej bardzo wszechstronnie rozwinął swoją działalność Kościół katolicki i inne wyznania, które miały konstytucyjnie zapewnione ku temu warunki.

Summary

Innocenty Rusecki OFM

*Life and Work of Bernardine Order
in the Backdrop of State-church Relations in Poland between 1918–1939*

As a result of World War I, three invading super powers experienced defeat or split internally and therefore free territory opened up in the middle-eastern Europe for countries striving to rebuild their own nationality. After signing the disarmament in November 1918, following weeks and months would decide the future of the Polish nation. It must be mentioned that for over 100 years the memory of a free homeland and love of it was passed down from generation to generation. Everyone prayed for regaining independence. The most self-sacrificing gave their freedom and life in many uprisings. The Poles were able to capture this historical chance that in a large measure was merited by famous politicians representing Polish people inside the country as well as outside of its borders. Some of these politicians were Joseph Pilsudski, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Vincent Witos, Wojciech Korfanty and Ignacy Daszynski. Based on the social and political relations in the II Polish Republic, the author pays special attention to the relation between church and state, and especially to the constitutional laws of Catholic religion, the most prominent among other denominations. In the last part the author presented the works of Bernardine Monks in the II Polish Republic.